

סוגיה ט: שיעור ארבעת המינים

רקע

לאחר סיום הסוגיה העוסקת בפסולי לולב, דנה הגמ' בשיעור של ארבעת המינים. [כדי להקל על החשבון בסוגיה נקדים את ההקדמה הבאה: שיעור טפח ארבע אצבעות נ"גודלים" בלשון הראשונים]. השיעור השכיח לאמה ששה טפחים, שהם 24 אצבעות, לפעמים משערים אמה כחמשה טפחים שהם 20 אצבעות. בהוה אמינא של הסוגיה מחשבים את שיעור ארבעת המינים באמה של 24 אצבעות, ומחשבים את גודל הטפח על פי ההנחה שיש באמה חמישה טפחים [לפי"ז טפח שווה לארבע אצבעות וארבע חומשי אצבע $(24/5=4.8)$]. שלושה טפחים שווים ל- 14.4 אצבעות $(3*4.8=14.4)$, שהם 3.6 של טפחים סטנדרטים $(14.4/4=3.6)$, שהם שלושה טפחים ושלושה חומשי טפח]. במסקנה מחשבים את השיעור באמה של 20 אצבעות, ומחשבים את גודל הטפח בהנחה שיש באמה ששה טפחים [לפי"ז טפח שווה לשלוש אצבעות ושליש $(20/6=3.33)$ שלושה טפחים שווים לעשר אצבעות $(3.33*3=10)$, שהם שנים וחצי טפחים סטנדרטים $(10/4=2.5)$].

מקורות

- א. לב: "לולב שיש בו שלשה טפחים... לא דק דאמר רב הונא אמר שמואל הלכה כרבי טרפון"
- ב. רי"ף טו. באלפס, "לולב שיש בו ג' טפחים... אבל יש לו שיעור למטה"
- ר"ן ד"ה אמר, מיהו
- רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ח, והשגת הראב"ד
- ג. שו"ע סי' תרנ ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק א, ח, ושער הציון אות ג]

הסבר הסוגיה

"אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלושה ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח. ורבי פרנך אמר רבי יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח".

נחלקו שמואל ורבי יוחנן בשיעור ארבעת המינים, שמואל סובר ששיעור הדס וערבה שלושה טפחים ושיעור לולב ארבעה טפחים, ורבי יוחנן סובר ששיעור שדרה של הלולב ארבעה טפחים.

גם שמואל וגם רבי יוחנן מודים ששיעור לולב גדול בטפח משיעור הדס וערבה. מסביר רש"י [ד"ה שיהא לולב]: "כשם שהוא גבוה במינו מכולן [כך צריך להקפיד שגם במצוה יהיה גבוה מכולם]". מקור דינו של שמואל מהגמ' לקמן [לז:]: האומרת שמברכים "על נטילת לולב", ואין מברכים "על נטילת ארבעת המינים" "הואיל ובמינו גבוה מכולם". הרמב"ם הל' לולב

פ"ז ה"ו] מביא הסבר אחר מדוע מברכים רק על הלולב: "מברך תחלה על נטילת לולב הואיל וכולן סמוכין לו". עיקר המצוה בלולב, ושאר המינים מלווים אותו [עיי' סה"מ עשה קסט, שהרמב"ם מזכיר רק מצות נטילת לולב]. כיוון שעיקר המצוה בלולב, חייבים להגביהו מעל המינים האחרים.

אולי ניתן לדייק שיש בין שמואל לבין רבי יוחנן מחלוקת נוספת. שמואל אומר שללולב שיעור קבוע – ארבעה טפחים. רבי יוחנן לא קובע שיעור ללולב, אלא פוסק ששדרתו של הלולב גבוהה בטפח מההדס, אם ההדס גדול מג' טפחים חייבים להגדיל את גודל הלולב בהתאם.

בנקודה זו נחלקו הראשונים. הר"ן [טו. באלפס ד"ה אמר] פוסק שצריך להגביה את הלולב טפח יותר מגודלו של ההדס, וכך סובר גם הרי"ף גי'א' [הל' לולב]. הרי"ף גי'א' מביא דעה חולקת ששיעור לולב ארבעה טפחים בלבד [אולי ניתן לדייק כך מהרא"ה (ד"ה גופה שיעור הדס), ועיי' הערה 112].

הרמב"ם [הל' לולב פ"ז ה"ח] פוסק: "כמה שיעור אורך כל מין מהם, לולב אין פחות מארבעה טפחים ואם היה אורך כל שהוא כשר, ומדידתו משרדו בלבד לא מראש העלים, והדס וערבה אין פחות משלשה טפחים, ואם היו ארוכין כל שהן כשרים, ואפילו אין בכל בד ובד אלא שלשה עלין לחין כשרים והוא שיהיו בראש הבד, ואם אגד הלולב צריך שיהיה שדרו של לולב יוצא מן ההדס והערבה טפח או יתר". הרמב"ם פוסק שאם נוטל כל מין לבדו שיעור הלולב הוא ארבעה טפחים, ואם נוטלים יחד צריך ליטול לולב הגבוה בטפח מההדס והערבה.

ברמב"ם מתחדש דין נוסף. הבנין ציון [סי' לג] מדייק מהגמ' האומרת שהטפח הנוסף של הלולב הוא כדי לנענע, וכידוע שחיוב נענועים בלולב מדרבנן, אם כך, שיעור לולב מהתורה הוא ג' טפחים, והטפח הנוסף מדרבנן. מהרמב"ם משמע ששיעור ד' טפחים מהתורה נכך מדייק העמק ברכה עמ' צה].

מחלוקת זו, האם שיעור לולב מהתורה ד' טפחים או ג' טפחים, תלויה בהסבר הגמ'. הגמ' מקשה על שמואל ורבי יוחנן הסוברים ששיעור לולב ד' טפחים מהמשנה האומרת "לולב שיש בו שלושה טפחים כדי לנענע בו כשר", ומתרצת: "אימא וכדי לנענע בו". מפרש רש"י [ד"ה אימא וכדי לנענע]: "ומה שיוצא למעלה מן האגד הוא המנענע" – הטפח הנוסף של הלולב הוא כדי לנענע בו מעל לגובה ההדס והערבה. הרמב"ם בפירושו המשניות מפרש בדרך אחרת: "שלושה טפחים כדי לנענע בו, ר"ל וכדי לנענע בו, כלומר כדי שיאחזנו בידו וינענענו, והוא שיעור טפח" – שלושת הטפחים הם כדי לנענע והטפח הנוסף כדי לאוחזו בידו. לדעת רש"י, שהטפח הרביעי כדי לנענע, סביר לומר שטפח זה דרבנן, אבל לשיטת הרמב"ם ששלושת הטפחים כדי לנענע, אי אפשר לומר ששיעור לולב מהתורה טפח, ולפיכך סביר מאוד שכל הד' טפחים מהתורה.

למחלוקת בין רש"י לבין הרמב"ם יכולה להיות נפקא מינה להלכה, וכדי להבינה צריך להבין את החשבון שעושה הגמ'. הגמ' מבארת שלדעת שמואל חישוב ג' טפחים של הדס

וערבה אינו בשלושה טפחים של ארבע אצבעות אלא בשלושה טפחים מאמה של חמשה טפחים [20 אצבעות] שחילקו אותה לששה טפחים. על פי חשבון זה שיעור טפח של אצבעות ושליש $[20/6=3.33]$, ושיעור הדס וערבה שלוש טפחים שהם 10 אצבעות $[3*3.33=10]$.

נחלקו הראשונים [בר"ן טו. באלפס ד"ה מיהו] כיצד משערים את הטפח הרביעי של הלולב. רבינו יונה סובר שאף אותו משערים בטפח של שלוש אצבעות ושליש, ושיעור הלולב 13 אצבעות ושליש. הרמב"ן חולק, ולדעתו משערים את הטפח הרביעי בטפח סטנדרטי שהוא ארבע אצבעות, ושיעור לולב 14 אצבעות.

לדעת הרמב"ם שהטפח הנוסף של הלולב נועד לאחיזת הלולב בידו, חייבים לשער את הטפח כארבע אצבעות, שהוא שיעור אחיזת היד, לדעת רש"י שהטפח הנוסף נועד לנענע, ניתן לחשבו גם לפי שיעור של שלוש אצבעות ושליש.

חשוב לציין שלדעת הרמב"ם עצמו אין נפקא מינה, כיוון שהרי"ף [טו. באלפס] והרמב"ם [הל' לולב פ"ז ה"ח] חולקים על הראב"ד [הל' לולב פ"ז ה"ח] והר"ן [טו. באלפס ד"ה מיהו] ואינם פוסקים כשמואל, אלא כרבי יוחנן, ששיעור ארבעת המינים בטפחים סטנדרטים של ארבע אצבעות.

סיכום

שיעור הדס וערבה שלוש טפחים, ושיעור לולב ארבעה טפחים. מהרמב"ם משמע שלולב גבוה יותר מהמינים האחרים כיוון שהוא עיקר המצוה, ועל שמו היא נקראת. הרמב"ם סובר שהטפח הנוסף של הלולב הוא כדי לאוחזו בידו, ורש"י סובר כדי לנענע את הלולב.

הלכה

השו"ע [סי' תרנ] פוסק ששיעור הדס וערבה עשר אצבעות, ושיעור לולב שלוש עשרה אצבעות ושליש. כיש אומרים מביא השו"ע את שיטת הרמב"ן ששיעור לולב ארבע עשרה אצבעות, וכדעה נוספת מביא השו"ע את שיטת הרי"ף והרמב"ם ששיעור הדס וערבה שתיים עשרה אצבעות, ושיעור לולב שש עשרה אצבעות. הרמ"א פוסק שלכתחילה יש לנהוג כשיטת הרי"ף והרמב"ם.

השו"ע [סע' ב] מביא כ"ש אומרים את הדעה שיש להגדיל את הלולב טפח מהמינים האחרים.